

พัฒนาสังคม : ขอบเขตและแนวความคิด

ทิตยา สุวรรณะชญ

คำนำ

ในระยะเวลาเมื่อไม่นานมานี้เองที่ความสนใจในการพัฒนาทางสังคมได้เพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า องค์การระหว่างประเทศที่เรียกว่า ECAFE (Economic Commission for Asia and the Far East) ก็ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น ESCAP (Economic and Social Commission for Asia and the Pacific) หรือแม้แต่ สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติก็เปลี่ยนชื่อเป็นคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การเปลี่ยนชื่อของหน่วยงานนั้นสามารถใช้เป็นเครื่องชี้ได้ อย่างหนึ่งว่า หน่วยงานทั้งสองเห็นความสำคัญของกิจกรรมที่อาจจะไม่ได้เน้นมาแต่เดิมประการ หนึ่ง อีกประการหนึ่งก็เป็นเครื่องชี้ถึงภารกิจที่มุ่งจะปฏิบัติของหน่วยงานดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญก็คือการพัฒนาสังคมคืออะไร

เมื่อพูดถึงการพัฒนาทางสังคมก็มักจะมีผู้แสดงความเห็นว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจ จะส่งผลให้สังคมพัฒนาไปโดยอัตโนมัติ และในทำนองเดียวกันการพัฒนาทางการเมืองก็จะ ส่งผลสุดท้ายให้สังคมนั้นพัฒนาไปด้วย ฉะนั้นจึงไม่น่าจะพูดถึงการพัฒนาทางสังคมให้เกิด ความไขว้เขว การพัฒนาทางสังคมน่าจะเน้นตรงการพัฒนาการศึกษาและสาธารณสุขเป็นสำคัญ ซึ่งก็อยู่ในแผนของการพัฒนาเศรษฐกิจอยู่แล้ว ปัญหาต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นมูลเหตุของใจของการ เขียนบทความนี้เพื่อเสนอให้ท่านผู้อ่านได้ทราบทัศนของผู้เขียนและเป็นการแลกเปลี่ยนความคิด ที่น่าจะกระตุ้นให้มีข้อพิจารณากันต่อไป

การพัฒนาหรือคำว่า “พัฒนา” ทำให้แทบทุกคนนึกถึงความหมายในทางที่เกี่ยวกับ ความเจริญก้าวหน้า (progress) ฉะนั้นจึงน่าจะพิจารณาถึงแนวความคิดในเรื่องนี้พอเป็นสังเขป

เพื่อเป็นรากฐานของความเข้าใจ แนวความคิดรากฐานของ “ความเจริญก้าวหน้า” นั้นสืบเนื่องมาจากความคิดทางตะวันตกซึ่งผูกพันกับทฤษฎีวิวัฒนาการ (Theory of evolution) ของ Darwin และทฤษฎีเลือกสรรทางสังคม (Theory of social selection) ของ H. Spencer ผู้ซึ่งใช้วลีว่า ผู้ที่เข้มแข็งเท่านั้นที่จะมีชีวิตอยู่ (survival of the fittest) ทฤษฎีทั้งสองดังกล่าวเป็นแนวความคิดที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 18 ด้วยอิทธิพลของ Malthus คำว่า “ความเจริญก้าวหน้า” นั้น มีความหมายถึงการเปรียบเทียบสถานะหนึ่งกับอีกสถานะหนึ่งในระยะเวลาที่ต่าง ๆ กัน และความแตกต่างของสถานะในช่วงระยะเวลาหลังจะดีกว่า หรือเป็นที่ต้องการมากกว่า สมบูรณ์กว่า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การตัดสินประเมินค่า (evaluation) ซึ่งย่อมแล้วแต่หลักเกณฑ์ และการให้คุณค่าของผู้ประเมิน เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบในรูปของสถานะและเวลาแล้วก็ย่อมจะเกี่ยวข้องกับแนวความคิดที่ว่า การเปลี่ยนแปลงย่อมจะนำไปสู่สถานะที่ดีกว่า นอกจากนี้ยังจะหมายถึงไปถึงสถานะสุดท้ายที่ดีที่สุด (ultimate objective, end-state or goal) ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ทั้ง Hegel กิติ Comte กิติ หรือแม้กระทั่ง Marx ต่างก็เสนอรูปแบบของสถานะสุดท้ายของสังคมมนุษย์ เช่น Hegel เห็นว่าอุดมคติเป็นสิ่งที่สังคมมนุษย์ที่บริบูรณ์จะต้องยึดถือ หรือ Comte ก็เห็นว่าสังคมมนุษย์ที่บริบูรณ์จะต้องยึดวิทยาศาสตร์เป็นหลัก หรือ Marx เห็นว่าสังคมมนุษย์จะเป็นสังคมที่สมบูรณ์เมื่ออยู่ในสถานะที่ปราศจากรัฐบาล (Government wither away) ความจริงบรรดาแนวความคิดในเรื่องนี้มีรากฐานมาจากกระแสร่วมแรกของวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งในปัจจุบันนี้แม้แต่นักคิดและนักปรัชญาตะวันตกเองก็เกิดความสงสัยและไม่แน่ใจในสภาพการเปลี่ยนแปลงที่สามารถทราบได้เลยว่าสังคมมนุษย์ในท้ายที่สุดจะเป็นอย่างไร ยิ่งไปกว่านั้นหลักของการต่อสู้เพื่อมีชีวิตอยู่ก็ตาม หรือหลักของการเปลี่ยนดีกว่าไม่เปลี่ยน ซึ่งเป็นรากฐานแนวความคิดเกี่ยวกับความเจริญเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาของการอยู่ร่วมกัน เช่น การที่สมาชิกของสังคมที่จะต้องร่วมมือประสานงานและช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันประกอบกับการที่จะต้องพิจารณาโดยต้องเห็นว่าสิ่งใดควรเปลี่ยนและสิ่งใดไม่ควรเปลี่ยน

ดังนั้นการใช้ความหมายของความเจริญในคำว่า “พัฒนา” จึงจำเป็นจะต้องตระหนักในความหมายและปรัชญาพื้นฐานของแนวความคิดดังกล่าวเสียก่อน

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 คำว่าความเจริญก้าวหน้าได้มีการใช้น้อยลง โดยมีการหันมาใช้คำว่า การเพิ่มขึ้น (Growth) การอุตสาหกรรม (Industrialization) ความทันสมัย (Modernization) แทนในอันที่จะมีความหมายทำนองเดียวกับการพัฒนา และถ้าหากใช้ความหมายดังกล่าวเรียกกลุ่มสังคมหรือประเทศก็จะใช้คำว่า ประเทศกำลังพัฒนา (developing) ประเทศด้อยพัฒนา (underdeveloped) ประเทศที่พัฒนาน้อย (less developed) ประเทศยากจน (poor) ซึ่งคำต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคำที่มีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า เจริญ หรือ คิวิลไลซ์ (civilized) หรือก้าวหน้า (progressive) ไม่ว่าจะใช้ด้วยคำอย่างไรก็ตาม ความหมายก็มุ่งไปที่ความสามารถเปลี่ยนแปลงตามแบบของตะวันตก หรือความไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสังคมตะวันตกนั่นเอง ในระยะหลังนี้เองที่ได้มีความพยายามที่จะแยกแยะความแตกต่างเช่น Nettl และ Robertson ให้นิยามการอุตสาหกรรม (industrialization) ว่าเป็นกระบวนการในการแปรสภาพกิจกรรมการเกษตรหรือครัวเรือนให้เป็นการผลิตระดับโรงงาน และการพัฒนา ก็คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่วน Apter ถือว่าการอุตสาหกรรมก็คือการประยุกต์เทคโนโลยีทางเครื่องจักรในการผลิต และความทันสมัยก็คือแนวทางการควบคุมการอุตสาหกรรม ส่วนการพัฒนาการก็คือผลอันเกิดจากขบวนการของการอุตสาหกรรมและความทันสมัยนั่นเอง เพราะฉะนั้น Apter จึงถือว่า การอุตสาหกรรมก็คือการทำให้เกิดความแตกต่างในทางเศรษฐกิจ (economic differentiation) ความทันสมัยก็คือ บูรณาภาพทางการเมือง (political integration) ส่วนการพัฒนา ก็คือขบวนการที่สังคมนั้นสามารถบรรลุบูรณาภาพในทางการเมืองและความแตกต่างในกิจการทางเศรษฐกิจของสังคมตัวอย่างของแนวความคิดที่ใช้กำหนดความหมายของคำว่า "พัฒนา" ที่ยกมาข้างต้นก็เพื่อจะชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในความคิดรากฐานอันนำไปสู่คำจำกัดความที่ต่างกันอย่างนี้ ถ้าจะพิจารณาที่รวบรวมความคิดเห็นในเรื่อง "พัฒนา" ตามแนวต่าง ๆ แล้วก็อาจจะสรุปได้ดังนี้คือ

1. แบบของการพิจารณาจากปัจจัยต้นเหตุ การพิจารณาเกี่ยวกับการพัฒนาในทำนองนี้มุ่งที่จะเปรียบเทียบระหว่างสังคมที่พัฒนาและไม่พัฒนา แล้วชี้ให้เห็นว่ามีลักษณะความแตกต่างอะไรบ้าง เช่น Hosieltz ระบุปัจจัยที่สำคัญก็คือ

- (1) ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรและจำนวนทรัพยากรธรรมชาติ
- (2) อัตราของความพึ่งพา (degree of dependency) ของประเทศนั้นกับประเทศอื่น
- (3) ระดับความฉ้อฉลของรัฐในการที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมหรือการแก้ปัญหาต่างๆ

ฉะนั้น การพัฒนาตามความหมายของ Hoselitz จะเป็นผลสำเร็จเมื่อ สัดส่วนของประชากรเหมาะสมกับทรัพยากรและมีอิสระจากการที่ต้องพึ่งพาสังคมอื่นโดยมีรัฐที่มีความสามารถและฉ้อฉลในการดำเนินงาน

Hauser ก็มีวิธีการในการจำแนกบ่งชี้แยกต่างออกไป แต่ก็ถือได้ว่าเป็นกลุ่มเดียวกันกับ Hoselitz โดย Hauser แยกบ่งชี้ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มบ่งชี้ที่เป็นมรดกจากการเป็นอาณานิคมของประเทศด้อยพัฒนา (Colonial Heritage) เช่น มีกลุ่มย่อยมากเกินไป ประชาชนเกิดความท้อแท้เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจช้ามาก เป็นต้น บ่งชี้อีกกลุ่มคือสภาวะวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น มีคุณค่าทางสังคมที่เป็นปฏิปักษ์กับการจรรโลงใจทางวัตถุ มีการแบ่งชั้นวรรณะมากในขณะเดียวกันก็มีกลุ่มผู้มีอำนาจอิทธิพลและเป็นผู้นำเพียงจำนวนน้อย มีวิธีทางและอัตราการขยายฐานะจำกัด เป็นต้น

แนวความคิดแบบนี้ถือว่าเมื่อสามารถกำหนดและระบุบ่งชี้ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาได้แล้วก็เท่ากับทราบสมุ่ฐานของโรค ดังนั้นถ้าสามารถแก้ไขได้ก็จะเป็นผลโดยตรงต่อการพัฒนา อย่างไรก็ตามกลุ่มนี้จะถือรูปแบบของสังคมตะวันตกเป็นตัวแบบการพิจารณา

2. แบบของการวิเคราะห์ประเด็นบ่งชี้หลัก วิธีการนี้มีการใช้กันมาก และจะมุ่งเน้นไปที่บ่งชี้ใดบ่งชี้หนึ่งโดยเฉพาะ เช่น การพัฒนาจะต้องขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะรักษาระดับการเพิ่มขึ้นของผลผลิตประชากรต่อหัว หรือลักษณะของความสนใจและความพยายามที่จะมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกิจกรรมของสังคมที่สมาชิกของสังคมนั้นแต่ละคนมีอยู่ หรือระดับความสามารถในการสะสมและใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีของสังคมนั้น ตัวอย่างเช่น Geertz ได้ศึกษาสังคมอินโดนีเซียจากตัวอย่างของชุมชน 2 ชุมชน พบว่าลักษณะของความเป็นผู้ริเริ่มกิจการ (entrepreneurship) เป็นบ่งชี้สำคัญในการที่ทำให้ระดับของการพัฒนาระหว่างชุมชน

หนึ่งสูงหรือดีกว่าอีกชุมชนหนึ่ง วิธีการระบุปัจจัยหลักเพียงปัจจัยเดียวในการพัฒนาออกเป็น เรื่องแคบและได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากในวงวิชาการ เช่น Coleman ซึ่งเห็นว่าความสามารถ กิติ ความแตกต่างกิติ การทำให้เป็นสถาบัน (institutionalization) กิติ บูรณภาพแห่งชาติ (national integration) กิติ หรือแม้แต่การเชื่อมโยงและการเคลื่อนย้ายทางสังคมกิติเหล่านี้ต่าง ก็เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกัน และยังมีปัจจัยต่าง ๆ อีกมากมายเหลือคณานับ ดังนั้นการจะยึด พิเคราะห์แต่เพียงประเด็นปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งย่อมจะไม่เพียงพอ

3. แบบของการพิจารณาโดยใช้ตัวแบบของสังคมตะวันตก การพิจารณา ความหมายของพัฒนาในแบบนี้ มุ่งมองไปที่สังคมตะวันตกว่าได้มีการพัฒนาอย่างไรและด้วย อะไรก่อน จนปัจจุบันนี้มีลักษณะสังคมเป็นอย่างไร ดังนั้นการพัฒนาที่กลุ่มสังคมกำลังพัฒนา หรือค่อยพัฒนาจะต้องทำก็คือพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามรูปแบบของสังคมตะวันตก และในปัจจุบันนี้ก็เห็นจะถือแบบของสหรัฐอเมริกา และรัสเซียเป็นรูปแบบ การพิจารณาแบบนี้ นอกจากจะเป็นการสร้างอานานิคมในรูปแบบแล้วยังไม่สามารถที่จะพิจารณาครอบคลุมปัจจัย ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคมที่ค่อยพัฒนาได้อย่างครบถ้วน อย่างไรก็ตามการ พัฒนาในบรรดาสังคมกำลังพัฒนาหรือค่อยพัฒนาทั้งหลายมักจะมองรูปแบบของสังคมตะวันตก เป็นแนวของการพัฒนาอยู่ไม่มากก็น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มของผู้กำหนดนโยบาย

4. แบบของการพิจารณาโดยใช้ขั้นตอนของสภาวะการพัฒนา (Stages of Developments) การพิจารณาแบบนี้ใช้การพิจารณาประเด็นปัจจัยต่างๆ รวมทั้งตัวแบบมา ประกอบเข้ากับแนวพิจารณาทางประวัติศาสตร์ Marx เป็นผู้หนึ่งในศตวรรษที่ 19 ที่ใช้ ขั้นตอนของการพัฒนาโดยยึดระบบเศรษฐกิจแบ่งแยกสภาวะของการพัฒนาโดยเริ่มจากพีวคัล ระบบนายทุนไปสู่ระบบคอมมิวนิสต์ ในศตวรรษที่ 20 ก็มี Rostow ซึ่งแบ่งขั้นตอนตั้งแต่ ก่อนพัฒนา (pre - take off) จนถึงขั้นพัฒนาแล้ว (post-take off) เป็น 5 ขั้นตอน Galtung แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนโดยเริ่มจากสังคมดั้งเดิม (primary or primitive) เป็น สังคมโบราณ (traditional) แล้วเป็นสังคมทันสมัย (modern) และสังคมอนาคต (neomodern) การพิจารณาแบบนี้มีนักวิชาการหลายท่านนำไปใช้และเสนอขั้นตอนแตกต่างกันไปบ้าง

อย่างไรก็ตามปัญหาที่คือในแต่ละชั้นตอนที่สังคมจะพัฒนาไปนั้นมักจะกำหนดปัจจัยบางตัวเป็นข้อกำหนด แต่ในขณะที่เดียวกันระยะเวลาระหว่างชั้นตอนนั้นจะช้าหรือเร็วยังไม่สามารถอธิบายได้ ตลอดจนไม่สามารถจะพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะในแต่ละสังคมได้ การพิจารณาแบบชั้นตอนนี้ยังไม่อาจตอบคำถามที่ว่า จำเป็นหรือไม่ที่สังคมทุกสังคมจะต้องพัฒนาตามชั้นตอน และตัวอย่างในประวัติศาสตร์ก็ชี้ให้เห็นแล้ว สังคมบางสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงข้ามชั้นตอนไปเหมือนกันเช่น รัสเซียที่เปลี่ยนจากระบบขุนนางไปสู่ระบบคอมมิวนิสต์ได้โดยเป็นต้น ข้อจำกัดอีกประการหนึ่งก็คือไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าสังคมใดอยู่ในชั้นตอนใดโดยชัดแจ้ง

5. แบบการพิจารณาที่เน้นการรับและปรับใช้ (adaptation) การพิจารณาแบบนี้ถือว่าวัฒนธรรมของทุกสังคมมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น เบลลาห์ (Bellah) ศึกษาการพัฒนาของสังคมญี่ปุ่นแล้วมีความเห็นว่า การจะใช้แนวความคิดของ Marx ที่เน้นเรื่องลักษณะของการผลิต (mode of production) หรือจะใช้แนวความคิดของ Max Weber ที่เน้นทัศนการทำงาน ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาอธิบายการพัฒนาของสังคมญี่ปุ่นไม่ได้ เพราะการพัฒนาของญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะ ทั้งนี้เพราะสังคมญี่ปุ่นมีวัฒนธรรมที่ส่งเสริมทางการเมืองและความมั่นคงของสถาบันทางการเมืองซึ่งทำหน้าที่ทั้งในการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติตามนโยบาย จึงทำให้ญี่ปุ่นสามารถรับและปรับเอากระบวนการอุตสาหกรรมต่างๆ ไปทำให้เกิดการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในกลุ่มผู้พิจารณาในแนวนี้จะให้น้ำหนักแก่ข้อพิจารณาทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมว่าเป็นปัจจัยสำคัญ ในการที่จะกำหนดความสามารถในการรับและปรับใช้เพื่อการพัฒนาสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้ก็เพราะถือว่าเทคโนโลยีก็ตามหรือแบบของการพัฒนานั้นได้มีอยู่แล้วในวัฒนธรรมตะวันตก นักประวัติศาสตร์ Cyril Black ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้ได้ให้คำนิยามการพัฒนาว่าเป็นกระบวนการที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมซึ่งมีอยู่แล้วในประวัติของสังคมนั้น สามารถรับและปรับใช้ความรู้ของมนุษย์ซึ่งสามารถควบคุมและใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพความสามารถในการปรับและใช้นี้เองที่นำมาซึ่งการปฏิวัติในทางวิทยาศาสตร์ของสังคมนั้น โดยสรุปก็คือถ้าสังคมใดสามารถรับและปรับใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เจริญออกมาอย่างมีประสิทธิภาพ-

ภาพแล้วสังคมนั้นก็จะสามารถพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว Simon Kuznets ก็มองการพัฒนาในแบบเดียวกับ Black โดยเน้นความสำคัญของการขยายขอบเขตของการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและพิจารณาการพัฒนาโดยเริ่มที่สังคมที่ก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เป็นจุดเริ่มต้นของการกระจายความสามารถในการประยุกต์ความรู้เข้าไปในการพัฒนา ส่วนสังคมที่ด้อยพัฒนาจะสามารถพัฒนาได้แค่ไหนเพียงไรก็ขึ้นอยู่กับที่สังคมนั้น จะสามารถรับและปรับใช้ความรู้ที่แพร่ขยายไปได้มากน้อยเพียงใดหรือไม่

การพิจารณาแบบนี้เป็นการพิจารณาอย่างกว้างที่จะต้องสามารถจับเอาประเด็นสำคัญ ๆ ในทางประวัติศาสตร์และลักษณะสถาบันทางสังคมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความสามารถในการรับและปรับของสังคมเป็นหลักสำคัญที่จะอธิบายว่าเพราะอะไรสังคมหนึ่งจึงสามารถพัฒนาได้ดีกว่าอีกสังคมหนึ่ง อย่างไรก็ตามการพิจารณาแบบนี้ก็มีอคติที่จะใช้รูปแบบของสังคมตะวันตกเป็นหลักอยู่ที่

6. แบบของการพิจารณาที่ระบบสังคมซึ่ง Talcott Parsons และ Marion Levy เป็นผู้นำในการพิจารณาการพัฒนาโดยดูที่ระบบสังคม ในแนวคิดของ Parsons นั้นหน้าที่หลักของสังคมที่จะคงอยู่ได้จะมีทั้งหน้าที่รับและปรับ (adaptive) การบรรลุเป้าหมายของสังคม (Goal attainment) การผสมผสานเพื่อบูรณาภาพ (Integration) และการปรับแก้การขัดแย้งเพื่อความคงตัว (Latent pattern maintenance) ฉะนั้นการพัฒนาก็อยู่ที่ความสามารถของระบบสังคมนั้นที่จะทำหน้าที่ทั้งสี่ได้สอดคล้องแค่ไหนเพียงไร ส่วน Levy นั้นจะเน้นที่ว่าโครงสร้างของสังคมส่งเสริมและแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพแค่ไหนเพียงไร การพิจารณาแบบนี้ต่างไปจากแบบต่าง ๆ ข้างต้นในแง่ที่ไม่ได้เน้นตัวแบบของสังคมตะวันตกว่า จะต้องเป็นแบบของการพัฒนาเสมอไป และถ้าจะมองในแง่ของวิธีการทางวิทยาศาสตร์แล้ว จะเห็นได้ว่า เป็นความพยายามที่จะอธิบายปรากฏการณ์ในการพัฒนาได้อย่างกว้างขวางมากกว่า แต่ก็เป็นการพิจารณาที่ยากต่อความเข้าใจเพราะจะต้องเกี่ยวข้องกับตัวแปรนามธรรมอย่างมากมาย

7. แบบของการพิจารณาที่ตัวบุคคลเป็นหลัก การพิจารณาแบบนี้ถือว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อพัฒนาอยู่ที่ตัวบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคม เพราะฉะนั้นถ้าคุณ

ลักษณะของบุคคลส่งเสริมการพัฒนากี๋ยอมจะส่งผลไปถึงการพัฒนาโดยส่วนรวมได้ เอ็ดเวิร์ด Edward Banfield และ Daniel Lerner นับว่าเป็นกลุ่มแรกที่เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของแนวบุคลิกภาพ (Personality traits) ในฐานะที่เป็นตัวแปรสำคัญต่อการพัฒนา Leonard W. Doob ได้เน้นแยกลักษณะจิตของกลุ่มบุคคลในสังคมออกเป็นกลุ่มที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง (unchanged) กลุ่มที่กำลังเปลี่ยนแปลง (changing) และกลุ่มที่เปลี่ยนแปลงแล้ว (changed) โดยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในสัดส่วนของกลุ่มบุคคลทั้ง 3 กลุ่มกับสังคมโบราณ (traditional) สังคมกำลังเปลี่ยนแปลง (transitional) และสังคมทันสมัย (modern) Alex Inkeles ก็ใช้วิธีการเดียวกันแต่วิเคราะห์ทัศนคติ คุณค่าทางสังคม ความรู้สึกและความพร้อมในทางจิตที่จะแสวงหาประสบการณ์ใหม่แรงจูงใจที่จะเปลี่ยน ความพร้อมที่จะรับฟังและมีความเห็นต่อปัญหาและประเด็นต่าง ๆ ทั้งภายในสังคมและนอกสังคมของตน ฉันทาคติในทางประชาธิปไตย ความโน้มเอียงที่จะมองไปในอนาคตและปัจจุบันมากกว่าจะยึดอดีต ทัศนคติที่คัดต่อการวางแผน ความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถเอาชนะและควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ตามวัตถุประสงค์ของตน ความเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้สามารถเรียนรู้ เข้าใจ และคาดการณ์ได้ การตระหนักและยอมรับในเกียรติของตนและผู้อื่น ศรัทธาในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และมีความยึดมั่นในการกระจายความยุติธรรม

สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเป็นข้อสรุปให้เห็นถึงวิธีการของแบบการพิจารณาที่เน้นตัวบุคคล โดยการสร้างแบบของบุคคลที่จะส่งเสริมการพัฒนาสังคมขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการทางจิตวิทยา สังคม อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่ารูปแบบของจิตบุคคลที่เสนอมาข้างต้นย่อมมีความแตกต่างกันได้อย่างมากมายยากจะหาข้อยุติได้ว่าบุคลิกภาพแบบใดจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาและบุคลิกภาพอันใดสำคัญกว่าหรือมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพแบบอื่นอย่างไร

๘. แบบการพิจารณาโดยจำแนกลำดับความแตกต่างระหว่างสังคมต่าง ๆ การพิจารณาแบบนี้ใช้เครื่องชี้ที่เกี่ยวกับความร่ำรวย อำนาจ และปัจจัยอื่นที่สังคมในโลกนี้มีอยู่แตกต่างกันแล้วเรียงลำดับการพัฒนา สำหรับนักวิชาการในกลุ่มมาร์กซิสต์ก็จะเน้นให้เห็นต่อไปว่าประเทศที่มีลำดับการพัฒนาสูงต่างเป็นประเทศนายทุนและเอารัดเอาเปรียบตลอดจนพยายาม

ตั้งจุดเอาทรัพยากรจากประเทศด้อยพัฒนาไปเพื่อประโยชน์ของตน การพิจารณาทำนองนี้ นำโดย Hans Singer และ Raul Prebisch ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีแนวพิจารณาทำนองเดียวกัน แต่มีการใช้มาตรฐานเครื่องชี้บ่งนอกเหนือจากเศรษฐกิจโดยรวมครรชนเกี่ยวกับตัวบุคคล สถาบันทางสังคม ตลอดจนอัตราการเปลี่ยนแปลงในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ เข้ามาจัดอันดับสังคมต่าง ๆ ของโลก ทั้งนี้โดยถือว่าโลกเป็นสังคมใหญ่ประกอบไปด้วยสังคมเล็กทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนั้น สังคมเล็กใดมีอันดับการพัฒนาสูงก็จะต้องมีความรับผิดชอบในอันที่จะช่วยพัฒนาสังคมที่ยังต่ำ หลัง นักวิชาการกลุ่มนี้ นำโดย Myrdal, Kuznets, Horowitz และ Lagos

แนวการพิจารณาแบบนี้เน้นในความเป็นไปได้ที่จะเกิดระบบสังคมโลกในท้ายที่สุด อย่างไรก็ตามการจัดลำดับก็ยังคงมีอคติที่จะยึดเอาแบบสังคมตะวันตกหรือสังคมที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นหลัก และถ้าจะนำเรื่องของเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องแล้วก็ยิ่งจะเห็นว่าระยะเวลาในการพิจารณาแบบนี้ยาวนานเกินกว่าที่จะมองเห็นโอกาสที่ชัดเจนเพราะอันดับต่าง ๆ ก็คงจะเปลี่ยนแปลงไปได้บ่อย ทั้งนี้ก็สืบเนื่องมาจากความสามารถในการพัฒนาและอัตราการเปลี่ยนแปลงในสังคมยังคงแตกต่างกันอยู่มาก

๑. แบบการพิจารณาถึงการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาโดยเฉพาะเจาะจง ในแบบนี้การพัฒนานี้คือการที่จะกระทำการเปลี่ยนแปลงให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้วอย่างชัดเจนซึ่งจะเห็นได้ในรูปของแผนพัฒนาของสังคมต่าง ๆ อย่างไรก็ตามความแตกต่างในอุดมการณ์ก็ทำให้มองการพัฒนาแตกต่างกันออกไป เช่น Franz Fanon เห็นว่าการที่ประเทศด้อยพัฒนาต่าง ๆ นั้นเป็นผลส่วนหนึ่งจากการเอาทรัพยากรไปเปรียบจากบรรดาสังคมจักรวรรดินิยมตั้งนั้นเป้าหมายการพัฒนาอันหนึ่งก็คือการที่สังคมด้อยพัฒนาเหล่านั้นสามารถแยกตัวเองเป็นอิสระจากการเอาเปรียบจากสังคมพัฒนานายทุนทั้งหลายแต่ Galtung กลับมองเห็นว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมก็คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มุ่งให้มนุษย์เป็นอิสระปลอดจากการที่จะต้องติดข้องอยู่กับกระบวนการผลิต เพื่อมนุษย์จะได้มีโอกาสแสวงหาและชื่นชมกับความสนใจในประเภทอื่นต่อไปได้ โดยสรุปแล้วแบบการพิจารณานี้จะเน้นความเสมอภาคและความเป็นอิสระทั้ง

ระหว่างสังคมและระหว่างบุคคลในสังคมนั้น ๆ ซึ่งในท้ายที่สุดก็จะนำมาซึ่งระดับการพัฒนาที่สูงขึ้น

10. แบบการพิจารณาโดยมองการพัฒนาในฐานะที่เป็นคุณค่าทางสังคม นั้น ก็คือว่าในข้อเท็จจริงแล้วสังคมบางสังคมถือความเจริญกว่าอีกสังคมหนึ่ง และเมื่อเป็นเช่นนั้นก็น่าจะยอมรับว่าเกิดความต้องการที่จะเจริญเท่าเทียมกัน ซึ่งจะเน้นส่งเสริมและขยายการปรับปรุงเอาอย่างเพื่อจะได้พัฒนาขึ้น ดังนั้นคำว่า "พัฒนา" มักจะควบคู่กับคำว่าอิสรภาพและประชาธิปไตยในสังคมที่มีแนวโน้มไปทางสังคมตะวันตก แต่สำหรับสังคมที่มีแนวโน้มไปทางสังคมนิยมมาร์กซิสต์ก็จะมีคำว่า "คอมมิวนิสต์" รวมอยู่ด้วย และทั้งสองคำก็จะใช้คำว่า ความเจริญก้าวหน้าควบคู่กันไปด้วยเสมอ การมองการพัฒนาแบบนี้จะไม่สามารถหาขอบเขตที่แน่นอน แต่จะเป็นนามธรรม อุดมการณ์ที่กว้างขวางโดยไร้ความหมายหรือกรอบความคิดที่ชัดเจน แต่การที่จะมองการพัฒนาในแบบคุณค่านี้อาจจะเป็นเครื่องมือที่ดีที่รัฐบาลหรือผู้นำการเมืองทั้งหลายจะสามารถกระตุ้นและใช้เป็นแรงจูงใจที่จะทำให้ประชาชนตลอดจนสถาบันทางสังคมซึ่งมีความแตกต่างกันในเป้าหมายและวิธีการได้มุ่งกระทำทุกอย่างร่วมกันได้ เพราะว่าการพัฒนานี้คืออะไรก็ได้ที่แต่ละคนจะคิดจะทำโดยมีแนวโน้มนโยบายจากรัฐบาลเป็นหลัก

การเทียบแบบการพิจารณาที่สืบแบบนั้นก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าทุกคน ใช้คำว่า "พัฒนา" ก็ตามแต่ตัวแบบและเป้าหมาย ตลอดจนกระบวนการก็แตกต่างกันออกไป ในทุกตัวแบบการพิจารณาจะเห็นได้ว่า รูปแบบของสังคมตะวันตกจะเป็นตัวอย่างของการพัฒนาในทุกแบบจะต่างกันก็แต่ว่าบางแบบระบุออกมาชัดเจน บางแบบก็ไม่ชัดเจนแต่แฝงอยู่ในฐานคติของการพิจารณา นอกจากนั้นทุกแบบถือว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการที่ขาดเสียไม่ได้ในการพัฒนา แต่จุดของการเปลี่ยนแปลงอาจจะเริ่มต่างกัน เช่น เน้นจุดเริ่มในทางระบบเศรษฐกิจ หรือเริ่มในตัวบุคคลหรือเริ่มในความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันต่าง ๆ ภายในระบบสังคม เพราะฉะนั้น การพิจารณาถึงการพัฒนาจึงมีทั้งส่วนที่คล้ายกันและส่วนที่แตกต่างกัน ปัญหาอีกประการหนึ่งที่น่าจะได้พิจารณาคือ การเปลี่ยนแปลงนั้นควรจะพิจารณาทั้งในแง่ของอัตราของการเปลี่ยนแปลง เพราะการเปลี่ยนแปลงในบางอย่างอาจจะต้องเปลี่ยน

แปลงโดยรวดเร็ว แต่บางอย่างอาจจะไม่ต้องการที่จะเปลี่ยนหรือให้เปลี่ยนอย่างช้าก็ได้ ทั้งนี้ก็ย่อมจะขึ้นอยู่กับเป้าหมายอันสืบเนื่องจากรูปแบบของสังคมที่เป็นแรงจูงใจในการพัฒนา จะเห็นได้ว่าในสังคมตะวันตกเริ่มพิจารณาอัตราการเจริญในอัตราต่ำ (Slow growth) ในทางตรงกันข้ามบรรดาสังคมกำลังพัฒนาพยายามเน้นอัตราการเจริญให้เร็วขึ้น

ความหมายในทางปฏิบัติของ “การพัฒนา”

(Operational Definition)

ก่อนอื่นน่าจะได้พิจารณาเป้าหมายสุดท้าย (ultimate goal) ของการพัฒนาเสียก่อน ถ้าจะมองสังคมทั้งระบบและความพยายามของสมาชิกในสังคมที่มุ่งจะพัฒนาสังคมแล้วจะเห็นได้ว่าเป้าหมายสุดท้ายก็เพื่อจะให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่น ความสัมพันธ์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ (economic relation) ความสัมพันธ์ทางการเมือง (political relation) และความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) ความสัมพันธ์ทั้งสามทางดังกล่าวข้างต้นก็จะต้องเกี่ยวข้องกับสมาชิกในสังคมตั้งแต่สองคนขึ้นไป หรือไม่ก็เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่ม หรือกลุ่มกับกลุ่ม ดังนั้นผลของความสัมพันธ์จะดีหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้ที่มีความสัมพันธ์และคุณภาพของระบบที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความสัมพันธ์นั้น ๆ ทั้งหมดนี้จะอยู่ภายใต้ปัจจัยของโอกาสและความสามารถในการใช้โอกาสนั้น เพราะฉะนั้นจะเห็นชัดว่า การพัฒนาจะมุ่งในการที่จะส่งเสริมโอกาสและเป้าหมายคือความเสมอภาคในโอกาสส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งนั้นก็มุ่งที่จะให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความสามารถในการใช้โอกาส ตัวอย่างเช่นในการพัฒนาทางเศรษฐกิจในปัจจุบันนี้จะเน้นในเรื่องของการกระจายรายได้ โดยการเพิ่มโอกาสในการทำงาน (job opportunity) และถ้ามองไปที่ส่วนเกษตรกรรมก็จะเห็นว่ามีการส่งเสริมเผยแพร่วิธีการเกษตรต่าง ๆ เพื่อให้ชาวนาสามารถเพิ่มผลผลิต ในขณะเดียวกันก็จะมีกรปฏิรูปที่ดิน การให้เงินกู้ซึ่งมุ่งที่จะให้ชาวนาได้มีโอกาสเป็นเจ้าของที่ดิน ตลอดจนมีโอกาสที่จะได้ทุนเข้าไปใช้ในการผลิต หรือการให้การศึกษาแก่ประชาชนซึ่งมุ่งที่จะเพิ่มความสามารถเป็นสำคัญ

ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนกำหนด “โอกาส” นั้นจะอยู่ที่โครงสร้าง (Structure) และกระบวนการ (Process) ของสังคม ตัวอย่างเช่นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ถ้าโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีลักษณะผูกขาด ไม่ว่าจะเป็นการผูกขาดโดยผู้ขาย (Monopoly) หรือผูกขาดโดยผู้ซื้อ (Monopsony) ก็เท่ากับเป็นการลดโอกาสของสมาชิกของสังคมที่มีได้อยู่ในกลุ่มผูกขาดเหล่านั้น ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในระบบเศรษฐกิจแบบนายทุนก็จะมีกฎหมายป้องกันการผูกขาด (Antitrust law) หรือการจัดให้มีบริษัทมหาชนซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนโดยทั่วไปมีโอกาสที่จะเป็นเจ้าของหุ้นในกิจการ และการจัดตั้งตลาดหุ้นนั้นก็มุ่งที่จะเพิ่มโอกาสให้ประชาชนมีโอกาสเข้าไปซื้อหุ้นในบริษัทต่างๆ เป็นต้น ส่วนในประเทศสังคมนิยมนี้ ระบบเศรษฐกิจจะเป็นของรัฐโดยส่วนใหญ่ ฉะนั้นสมาชิกในสังคมจึงถือว่าเป็นผู้ถือหุ้นในทางเศรษฐกิจร่วมกันมีโอกาสเท่าเทียมกัน เพราะทุกคนเป็นสมาชิกของรัฐซึ่งทำหน้าที่ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจไปพร้อมกัน

ในความสัมพันธ์ทางการเมืองก็อาจจะพิจารณาได้จากโครงสร้างทางการเมือง และหน่วยย่อยทางการเมือง เช่น พรรคการเมือง ระบบการปกครอง เป็นต้น ทั้งในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ในระบบทุนนิยมก็มีโครงสร้างแตกต่างจากประชาธิปไตยตามระบบของสังคมนิยม อย่างไรก็ตามทั้งสองระบบต่างก็อ้างว่าโครงสร้างของแต่ละระบบก็มุ่งที่จะส่งเสริมโอกาสที่จะให้ประชาชนหรือบุคคลมีโอกาสที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม เช่น ในทางประชาธิปไตยในระบบทุนจะเปิดโอกาสให้ทุกคนมีโอกาสเป็นสมาชิกพรรคการเมือง เปิดโอกาสให้มีการใช้สิทธิเลือกตั้ง และเปิดโอกาสให้ทุกคนอาจจะได้รับตำแหน่งเกี่ยวกับการเมืองในระดับต่างๆ ได้ โดยจัดให้มีระบบการปกครองระดับชาติ และระดับท้องถิ่น บุคคลใดที่ไม่ประสงค์จะเป็นนักบริหารก็มีสิทธิในการเลือกผู้บริหาร เป็นต้น ส่วนในกลุ่มสังคมนิยมนี้จะมีโครงสร้างเป็นระดับชัดแจ้ง และมีการเลือกเฟ้นกันเป็นระดับๆ ขึ้นมา เช่น ในระดับคอมมูน ระดับภาคขึ้นไปจนเป็นระดับชาติ

ส่วนในความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือการศึกษา จะเห็นได้ว่าทุกสังคมถือเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะเปิดโอกาสในการศึกษาให้แก่สมาชิกของสังคมโดยเท่าเทียมตามหลักการ ฉะนั้น จะเห็นว่าบางสังคมนั้นรัฐจะเป็นผู้จัดทำทั้งสิ้น เช่น ในประเทศสังคมนิยม

ส่วนในสังคมอื่นจะมีทั้งรัฐและเอกชนจัดทำการศึกษาโดยถือว่าเอกชนจะสามารถรับผู้ที่มีทุนรอนมากเข้าไปศึกษา ส่วนประชากรส่วนใหญ่ก็เป็นหน้าที่ของรัฐจะจัดการ นอกจากนี้ยังมีการกำหนดระดับการศึกษาขั้นต่ำซึ่งเป็นการกำหนดโอกาสอย่างต่ำในการศึกษา สมาชิกใดจะแสวงหาโอกาส ส่วนที่นอกเหนือไปจากนั้นก็จะเป็นเรื่องของความสามารถส่วนตัว

นอกจากโครงสร้างของสังคมซึ่งมีอิทธิพลในการกำหนดโอกาสแล้ว กระบวนการของโครงสร้างก็ยังมีส่วนที่จะกำหนดโอกาสอีกด้วย เพราะกระบวนการถ้าหากมีความสลับซับซ้อนมีเงื่อนไข หรือไม่มีข่าวสารที่เพียงพอก็ย่อมจะทำให้โอกาสถูกกำหนดอยู่ในแวดวงอันจำกัด เช่นตลาดหุ้นถ้าหากในกระบวนการนั้นปล่อยให้มีการเคลื่อนไหวด้านราคาอย่างรวดเร็วและแตกต่างกันมาก โอกาสที่จะเปิดให้บุคคลที่จะเข้าไปซื้อหรือขายเพื่อจะเป็นเจ้าของหุ้นในกิจการย่อมจะลดน้อยลง และอาจจะทำให้ลักษณะการซื้อขายจำกัดอยู่ในวงจำกัด หรือในทางการเมือง ถ้าหากกำหนดว่า “ลูกต่างค้าว” จะต้องนำหลักฐานอันเป็นเงื่อนไขต่างๆ ไปแสดงก่อนหน้าการเลือกตั้ง ฉะนั้น โอกาสของการใช้สิทธิของคนไทยที่เรียกกันว่าเป็นลูกต่างค้าวก็ลดลง ในส่วนที่เกี่ยวกับทางสังคมก็อาจจะพิจารณาในแง่ของการศึกษาเป็นตัวอย่าง การให้โอกาสของการศึกษาเป็นหลักการที่ยอมรับ แต่ในกระบวนการของการให้การศึกษานั้นก็ทำให้โอกาสมีอยู่เฉพาะคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น กระบวนการนี้จะเป็นเรื่องของประสิทธิภาพของโครงสร้าง ในกรณีนี้ก็อาจจะพิจารณาได้ตามแนวของ โรเบิร์ต เค เมอร์ตัน (Robert K. Merton) โครงสร้างของสังคมหรือของกลุ่มนั้นย่อมจะต้องสามารถปฏิบัติหน้าที่ตามที่คาดหมายไว้ได้ (manifest function) และนอกเหนือจากหน้าที่ดังกล่าวก็ยังมีหน้าที่แฝง (latent function) ในท้ายที่สุดกระบวนการ ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวอาจจะไม่เป็นไปตามเป้าหมายเดิมและหรืออาจจะเป็นอุปสรรคต่อโครงสร้างเดิมได้ (dysfunctional)

นอกจากโอกาสที่มีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาแล้ว ความสามารถในการใช้โอกาสของสมาชิกในสังคมก็มีผลโดยตรงต่อระบบความสัมพันธ์ ความสามารถในการใช้โอกาสนี้ย่อมจะขึ้นอยู่กับคุณสมบัติเฉพาะตัว (absolute property) ของสมาชิกในสังคมอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือ คุณสมบัติของความสัมพันธ์ของบุคคลนั้น (relational property) ตัวอย่างของ

คุณสมบัติเฉพาะตัวของสมาชิกในสังคม เช่น คุณสมบัติด้านร่างกาย ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับความสามารถของบุคคลที่ส่วนหนึ่งถูกกำหนดโดยธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากสุขภาพอนามัย อันเป็นผลจากบริการทางการแพทย์ตั้งแต่ก่อนเกิด (prenatal care) และหลังเกิด (postnatal care) ดังนั้นความสามารถเฉพาะตัวของบุคคลย่อมสืบเนื่องมาจากตั้งแต่สุขภาพของแม่เรื่อยไปจนกระทั่งเติบโตใหญ่ ส่วนคุณสมบัติทางความสัมพันธ์นั้นหมายความรวมทั้งบรรดาทรัพยากรและกลุ่มแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น เช่น ถ้าเกิดมาอยู่ในครอบครัวที่ยากจนความสามารถในทางเศรษฐกิจก็ด้อยกว่าผู้ที่อยู่ในครอบครัวที่ร่ำรวย อันจะทำให้ความสามารถในการใช้โอกาสแตกต่างกันออกไปแม้ว่าสุขภาพอนามัยและพลังทางสมองไม่แตกต่างกันมากนักก็ตาม

ข้อพิจารณาอีกประการหนึ่งก็คือสังคมในปัจจุบันก็ดี ในอดีตก็ดี โอกาสและความสามารถในการใช้โอกาสของสมาชิกในสังคมแตกต่างกันอย่างมากมาย ทั้งในแง่ของบุคคล กลุ่มบุคคล และภูมิภาค ยิ่งไปกว่านั้นระบบสังคมทุกสังคมที่มีลักษณะสลับซับซ้อน ยังส่งผลโดยตรงต่อโอกาสและความสามารถในการใช้โอกาส ดังนั้นเมื่อเป้าหมายของการพัฒนามีจุดมุ่งที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม และก็เป็นที่ยอมรับว่าความแตกต่างในโอกาสและความสามารถในการใช้โอกาสเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจ สังคม และ การเมือง จึงเป็นที่แน่นอนว่า การลดความไม่เท่าเทียมในโอกาสและการเพิ่มความสามารถในการใช้โอกาสจะนำไปสู่เป้าหมายต่าง ๆ ที่จำต้องส่งเสริมแก้ไข ซึ่งก็หมายความว่า จะต้องมีการดำเนินการที่จะดำเนินการดังกล่าว ซึ่งผู้เขียนถือว่าบรรดากระบวนการดังกล่าวก็คือการพัฒนา ด้วยความคิดดังกล่าว จึงอาจนิยามการพัฒนาได้ว่าเป็นกระบวนการในอันที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยการจัดสรรทรัพยากรของสังคมเพื่อการเปลี่ยนแปลงที่จะให้บรรลุเป้าหมายที่สังคมนั้นได้เลือกสรรแล้ว ด้วยการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนที่สำคัญ ๆ ที่จะพิจารณาจากคำจำกัดความนี้ก็คือ

๑. เป้าหมายที่สังคมนั้นได้เลือกสรรแล้ว ทั้งที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าแบบของการพิจารณาแบบต่าง ๆ นั้น แม้จะมีได้ระบุออกมาอย่างชัดเจนก็ตาม แต่รูปแบบของสังคม

หรือระบบใดระบบหนึ่งของสังคมตะวันตกมักจะเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพิจารณาเสมอ ฉะนั้นการพิจารณาเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงที่เลือกสรรแล้วนั้นก็ย่อมจะขึ้นอยู่กับระบบของการตัดสินใจของแต่ละสังคม นอกจากนี้การมีเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงยังเป็นการแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างวิวัฒนาการ กับการพัฒนาการ เพราะวิวัฒนาการนั้นเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงมิได้มีอยู่อย่างชัดเจน และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแล้วก็มีได้หมายความว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ เพราะการเปลี่ยนแปลงไปสู่สถานะนั้นเป็นผลของกระบวนการที่มีได้มีการควบคุม อนึ่งเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะหมายถึงรวมถึงการยับยั้งการเปลี่ยนแปลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอีกด้วย เช่น ญี่ปุ่นพยายามรักษาและฟื้นฟูวัฒนธรรมไม้ไผ่ (Bamboo culture) ไม่ให้สูญสิ้นไป หรือไทยเราก็คงพยายามรักษาหนังใหญ่เอาไว้ ทั้งนี้จึงเป็นไปได้ที่เป้าหมายของสังคมหนึ่งอาจจะแตกต่างกับอีกสังคมหนึ่ง อนึ่ง เมื่อนำเอาเวลาเข้ามาประกอบกับเป้าหมายก็ย่อมสามารถแยกแยะเป้าหมายออกตามกำหนดระยะเวลาที่มุ่งบรรลุขึ้นทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงลำดับความสำคัญก่อนหลัง และขั้นตอนในการกำหนดแผนปฏิบัติต่อไปอีกด้วย

การเลือกเป้าหมายนั้นย่อมจะขึ้นอยู่กับระบบของการกำหนดนโยบาย ตลอดจนจุดยืนของกลุ่มผู้กำหนดนโยบาย เพราะการเลือกย่อมจะต้องใช้การวิเคราะห์ประเมินที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับอุดมการณ์และการประมาณผลภาวะการณ์ระหว่างทางเลือกต่าง ๆ ดังจะเห็นได้ว่า ถ้าเป้าหมายที่จะกำหนดการเปลี่ยนแปลง มุ่งที่จะพัฒนาระบบการปกครองประชาธิปไตย และขยายอุตสาหกรรมโดยส่งเสริมการลงทุนของเอกชน ย่อมจะต่างจากการพัฒนาระบบการปกครองประชาธิปไตยและสร้างระบบสหกรณ์และสวัสดิการทางสังคม ทั้งนี้ในขั้นตอนนี้เองที่อิทธิพลของรูปแบบจะเข้ามามีส่วนในการกำหนดเป้าหมายทั้งในแง่ของลำดับความสำคัญและระยะเวลา ก่อนหลัง

2. การจัดสรรทรัพยากรเพื่อดำเนินการเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมาย ในประเด็นนี้ย่อมครอบคลุมถึงบรรดาแผนการดำเนินการ การใช้ทรัพยากรทั้งในวัตถุ กำลังคน ความรู้ และเทคโนโลยี อย่างมีประสิทธิภาพ ฉะนั้นจึงย่อมจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับประสิทธิภาพของการจัดการตลอดจนปริมาณและคุณภาพของทรัพยากร แม้ว่าในทุกสังคมจะมีปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรจำกัดก็ตาม แต่ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและความแตกต่างในทรัพยากร

จึงทำให้ข้อจำกัดนั้นมิได้เป็นข้อจำกัดเด็ดขาด (absolute limit) เพราะจะเห็นจากการใช้ทรัพยากรจากนอกสังคมเข้ามาพัฒนา เช่น การกู้เงินจากต่างประเทศมาเพื่อโครงการพัฒนา ซึ่งทำกันอยู่อย่างมากในประเทศไทย นอกจากนี้ยังมีการลอกเลียนวิธีการซึ่งเห็นว่าใช้ในต่างประเทศสำเร็จมาใช้ในกระบวนการพัฒนา หรือที่เรียกกันว่าได้นำเอาเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาปรับใช้ เป็นต้น

3. อัตราการเปลี่ยนแปลง เมื่อมีการเลือกเป้าหมาย การใช้ทรัพยากรเพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายดังกล่าวแล้วข้างต้น อัตราการเปลี่ยนแปลงก็ย่อมจะเกิดขึ้นและอัตราจะสูงหรือต่ำมิได้อยู่ที่การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพอย่างเดียว หากแต่หมายถึงความสามารถของระบบสังคมที่จะปรับตัวให้เข้าไปสู่เป้าหมายได้รวดเร็วเพียงใด เพราะการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเริ่มที่จุดใดจุดหนึ่งในระบบก่อน ดังนั้นจุดที่เปลี่ยนแปลงก็จะมีอัตราเปลี่ยนแปลงสูงกว่าส่วนอื่นของระบบ ถ้าหากอัตราการเปลี่ยนแปลงที่จุดเปลี่ยนแปลงนั้นรวดเร็ว ในขณะที่ส่วนเกี่ยวข้องไม่สามารถรับการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ก็ย่อมจะทำให้เกิดความขัดแย้งอาจจะเป็นการขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างระบบย่อยหรือตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องก็ได้ ซึ่งถ้าหากการขัดแย้งนั้นมีมากก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อความสามารถใช้ทรัพยากรเพื่อการเปลี่ยนแปลงอีกด้วย ตัวอย่าง เช่น การออก พ.ร.บ. จราจร ซึ่งวัตถุประสงค์นั้นเพื่อปรับปรุงการจราจรให้ดีขึ้น ในแง่ของเป้าหมายและการใช้ทรัพยากรนั้นก็อย่างที่ทราบว่ามีการใช้ระบบคอมพิวเตอร์ การเคร่งครัดในการใช้กฎต่าง ๆ ในกระบวนการนี้ถ้าจะพิจารณาจุดเล็ก ๆ คือการให้มีการใช้หมวกกันกระแทกของผู้ขับขี่จักรยานยนต์ ซึ่งเป็นเรื่องชัดเจนที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความปลอดภัยสาธารณะขึ้น ทั้งในแง่ของผู้ขับขี่และผู้เกี่ยวข้องเพราะในทางเทคโนโลยีแล้ว ถ้ามีอุบัติเหตุเกิดขึ้นแล้ว โอกาสของการบาดเจ็บสาหัสหรือตายในกรณีของผู้ใช้หมวกกันกระแทกจะน้อยกว่าผู้ไม่ใช้และทางการได้กำหนดให้มีการใช้โดยรวดเร็ว ซึ่งหมายความว่าอัตราการเปลี่ยนแปลงสูง ซึ่งถูกต้องโดยเหตุผล แต่ก็เกิดปัญหาของการยอมรับอันสืบเนื่องมาจากการที่พ่อค้าจួយโอกาสขึ้นราคาหมวก ประกอบกับผู้ขับขี่ไม่เห็นความจำเป็นเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้เงินซื้ออุปกรณ์ดังกล่าว จนทำให้ต้องมีการเลื่อนการบังคับใช้กฎดังกล่าว เป็นต้น

โดยสรุปแล้วการใช้ความหมายในทางปฏิบัติของการพัฒนาในแนวนั้นจะเปิดโอกาสแก่ผู้กำหนดนโยบายในการเลือกเป้าหมาย ทั้งนี้ก็เพราะผู้เขียนไม่เชื่อว่าจะมีรูปแบบของระบบสังคมสุดท้ายที่ทุกสังคมมุ่งจะใช้เป็นต้นแบบไม่ว่าจะเป็นรูปแบบสังคมตะวันตก หรือสังคมตามแนวสังคมนิยม เพราะระบบทุกระบบย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามการพัฒนาไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงปัญหาของโอกาส และความสามารถของการใช้โอกาสที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลหรือองค์กรต่าง ๆ ของสังคมนั้น ๆ ได้

การพัฒนาทางสังคม (Social Development)

ในปัจจุบันนี้การพัฒนาผสมผสาน (integrated development) เป็นเรื่องที่กำลังอยู่ในความสนใจเพราะในอดีตที่ผ่านมาจะพบว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจก็ดี การพัฒนาทางการเมืองตามรูปแบบต่าง ๆ ก็ดีกระทำโดยการคาดคิดว่า ถ้าหากสามารถประสบความสำเร็จในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วโอกาสที่อัตราการพัฒนามาจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจะมีมาก และการเริ่มพัฒนาในทางอื่น ๆ จะสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังถือหลักของการกำหนด (Determinism) ที่คิดว่าพัฒนาทางเศรษฐกิจหรือทางการเมืองแล้วก็จะกำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางอื่นอีกด้วย ซึ่งในข้อเท็จจริงแล้วจะปรากฏว่าผลของการพัฒนาในทางใดทางหนึ่ง มิได้เป็นไปอย่างที่คาดคิด ช้ายังเกิดปัญหาต่อเนื่องในทิศทางที่ไม่พึงประสงค์ เช่น กรณีของอิหร่านซึ่งมุ่งจะใช้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจมาพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว โดยมีได้พัฒนาทางการเมืองและสังคมให้ได้สัดส่วน ฉะนั้น กลุ่มผู้ครองอำนาจทางการเมืองใช้โอกาสที่ดีกว่าเพื่อประโยชน์แก่ตนมากขึ้นทำให้เกิดปัญหาของช่องว่างทั้งในทางเศรษฐกิจสังคม ทั้งนี้ก็เพราะระบบทางเศรษฐกิจ ระบบทางการเมือง และระบบทางสังคมนั้นมีลักษณะของการพึ่งพาและสอดแทรก (interdependent and interpenetrate) ส่วนการเปลี่ยนแปลงในระบบใดจะส่งผลกระทบต่อไปยังระบบอื่นแค่ไหนเพียงใดย่อมแล้วแต่ระยะทางของจุดนั้น (proximity) กับระบบทางอื่น เช่น ตัวอย่างเรื่องของการใช้หมวกกันกระแทกที่ยกมาแล้วข้างต้นจะเห็นว่า ระยะทางของเรื่องนี้ใกล้ชิดกับระบบทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเกี่ยวกับการผลิตและการตลาดของหมวกกันกระแทกซึ่งจะเห็นว่าปฏิภยาของพ่อค้าที่เพิ่มราคา ทั้ง ๆ ที่การลงทุนผลิตจะไม่เปลี่ยนแปลงค่าผลิตมาก

มาย ประกอบกับทัศนะของบุคคลที่ใช้จักรยานยนต์ต่อการใช้ยังไม่เห็นความจำเป็นเด่นชัด จึงยังผลให้เกิดการคัดค้านการใช้กฎข้อบังคับทั้ง ๆ ที่การใช้หมวกกันกระแทกมีเหตุผลทั้งในทางวิชาการและสอดคล้องกับหลักการของความปลอดภัยก็ตาม

ดังนั้นในปัจจุบันนี้จึงเป็นที่ยอมรับว่า การพัฒนานั้นจะต้องประสานสอดคล้องในทุกทาง ส่วนจะเน้นหนักในเรื่องใดนั้นย่อมแตกต่างกันไปตามเป้าหมาย ฉะนั้นการพัฒนาผสมผสานจึงเป็นผลมาจากประสบการณ์ด้านพัฒนาซึ่งยอมรับฐานคติของหลักการพึ่งพาและสอดคล้องระหว่างระบบทางสังคมระบบทางเศรษฐกิจและระบบการเมือง

หน่วยหลักที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาทางสังคมก็คือ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) ของสมาชิกในสังคมนั้น ระบบความสัมพันธ์นี้ได้มีการแบ่งแยกจัดระเบียบตามองค์กรทางสังคม (social organization) ถ้าจะพิจารณาตัวบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมตั้งแต่เกิดจนตายไปนั้นจะเห็นว่าในแต่ละช่วงจังหวะชีวิตย่อมจะเข้าไปอยู่ภายใต้อิทธิพลขององค์กรทางสังคมตลอดเวลา เริ่มต้นตั้งแต่ครอบครัว สถานศึกษา องค์กรทางเศรษฐกิจ องค์กรทางการเมือง องค์กรทางศาสนา และองค์กรทางสังคมอื่น องค์กรทุกหน่วยจะมีส่วนอย่างสำคัญในการกำหนดโอกาสและความสามารถในการใช้โอกาสของบุคคลและในขณะเดียวกันบุคคลก็จะเป็นผู้มีส่วนที่กำหนดบทบาทและประสิทธิภาพขององค์กรเช่นกัน ประเด็นที่น่าจะคิดอีกประการหนึ่งก็คือ ตัวบุคคลผู้เป็นสมาชิกในองค์กรต่าง ๆ นั้น นอกจากจะเป็นผู้เสริมสร้างประสิทธิภาพขององค์กรแล้ว ถ้าหากองค์กรมีประสิทธิภาพสูงเกินไปก็อาจจะส่งผลต่อบุคคลในแง่ของการลดโอกาสที่บุคคลจะเคลื่อนย้ายออกจากองค์กรนั้นหรือแสวงหาโอกาสในทางอื่นหรือองค์กรอื่นได้ ซึ่งในเรื่องนี้ได้มีนักคิดหลายท่านได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของประสิทธิภาพขององค์กร เช่น John Kenneth Galbraith ในเรื่องของ *The New Industrial State* หรือ George Orwell ในหนังสือเรื่อง *Nineteen Eightyfour* หรือแม้แต่ Adam Smith ซึ่งเป็นผู้เห็นว่าการแบ่งงานเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิต เพราะทำให้เกิดความชำนาญเฉพาะอย่างซึ่งเป็นผลโดยตรงต่อองค์กรการผลิตแต่ถ้าหากมีการแบ่งงานมากไปบุคคลจะกลายสภาพเป็นเครื่องจักรไป เพราะฉะนั้น การพัฒนาทางสังคมมิใช่แต่จะมุ่งพัฒนาองค์กรเท่านั้น ยังต้องครอบคลุมถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับบุคคลอีกด้วย ทั้งนี้เพราะลักษณะธรรมชาติของบุคคลนั้นสลับ

ซับซ้อนเกินกว่าที่จะหาข้อสรุปที่ชัดเจนได้ จะเห็นได้ว่านักปราชญ์นักวิชาการสาขาต่าง ๆ ยังคงศึกษาค้นคว้าเพื่อหาคำตอบในเรื่องนี้อยู่ แต่ก็ยังไม่มีความเห็นพ้องต้องกัน ถ้าจะพิจารณาตั้งแต่สมัย Plato มาจนถึงปัจจุบัน ความรู้ในสาขาต่าง ๆ ตั้งอยู่บนฐานคติที่ไม่ชัดเจนเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ เช่นมาร์กถือว่ามีมนุษย์นั้นมีความต้องการไม่สิ้นสุด และเมื่อสมปรารถนาในความต้องการหนึ่งแล้วก็จะบังเกิดความต้องการอันใหม่ต่อไปนอกจากนั้นยังพยายามที่จะขยายและส่งเสริมกลุ่มของตนเสมอ ส่วน Ernst Cassirer เห็นว่าในตัวมนุษย์มีบุรณภาพของสภาวะขัดแย้ง (dialectic unity) มนุษย์คล้ายกับสัตว์อื่นตรงที่ยอมรับกฎของสังคมแต่ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ยังคงไว้ซึ่งอำนาจและความพยายามที่จะเปลี่ยนรูปแบบและสาระของสังคมอีกด้วย ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าองค์กรต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทั้งในรูปแบบหรือสาระหรือทั้งสองประการ

เมื่อบุคคลจะเป็นที่มาแห่งหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง และถ้านำเอาความหมายของการพัฒนาเข้ามาใช้ในทางสังคมแล้วจะเห็นได้ว่า บรรดาเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงจะถูกกำหนดโดยบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งของผู้กำหนดนโยบาย อัตราการเปลี่ยนแปลงจะเป็นอย่างไรก็อยู่ที่การประสานสอดคล้องระหว่างปฏิกิริยาของบุคคลกับระบบ ในกรณีเช่นนี้นักศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาทางสังคมจะสามารถคาดหมายสภาวะของการขัดแย้ง (conflict) ได้เสมอ ในทัศนะของผู้เขียน การขัดแย้งมิใช่สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เสมอไป เพราะการขัดแย้งจะเป็นเครื่องชี้ถึงความจำเป็นในการปรับเป้าหมาย หรือไม่ก็แสดงว่าได้เกิดเป้าหมายใหม่ที่สังคมจักต้องพิจารณาในการสร้างบุรณภาพของการอยู่ร่วมกัน การขัดแย้งนี้อาจจะเป็นการขัดแย้งในเป้าหมายหรืออาจจะเป็นการขัดแย้งในวิธีการ การขัดแย้งในเป้าหมายจะมีผลสืบเนื่องโดยตรงมาจากโครงสร้าง ส่วนการขัดแย้งในวิธีการนี้อาจจะมาจากความขัดแย้งในเป้าหมายหรือระดับของประสิทธิภาพ ในการแก้ปัญหาของระบบย่อยในโครงสร้าง ดังนั้นในทุกระบบผู้ที่กำหนดเป้าหมายของการพัฒนาทางสังคมจักต้องมองเห็นประโยชน์ของการขัดแย้งมากกว่าที่จะถือว่าการขัดแย้งเป็นอุปสรรค การขัดแย้งจะกลายเป็นความขัดแย้งที่รุนแรง ถ้าหากสังคมนั้นพยายามระงับมิให้การขัดแย้งปรากฏ [สำหรับผู้ที่สนใจในเรื่องความขัดแย้งควรจะได้ศึกษาผลงานของ Ralph Dahrendorf และ Lewis A. Coser]

ในการพัฒนาทางสังคมนั้น ผู้ที่สนใจจะต้องคำนึงถึงอยู่เสมอว่า การพัฒนาทางสังคมจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่มิได้หมายความว่า ความเจริญดังกล่าวเท่านั้นเป็นปัจจัยเพียงพอต่อการพัฒนาทางสังคม นอกจากนั้นในกระบวนการความสัมพันธ์ทางสังคมใด ๆ ก็ตามย่อมจะมีแนวโน้มของความสัมพันธ์ทางอำนาจอยู่ด้วยเสมอ ดังนั้นจึงหมายความว่า ความสัมพันธ์ที่มีส่วนประกอบของอำนาจนั้นเป็นปฏิริยาโต้ตอบ (reciprocal) ตลอดจนมีแนวโน้มที่จะไปสู่ความสมมูลย์อาจจะโดยการแลกเปลี่ยนหรือบีบบังคับ เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมจึงต้องเริ่มด้วยการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งจะส่งผลให้เข้าใจโครงสร้างต่าง ๆ ตลอดจนจะต้องทำความเข้าใจในตัวบุคคลเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงจะแสวงหาที่มาของความขัดแย้งและปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดนโยบาย ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือระงับหรือลดการเปลี่ยนแปลงในอัตราที่กระบวนการพัฒนากำหนด

สรุป

บทความนี้ประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นว่า ความหมายของการพัฒนานั้นมีรูปแบบของการพิจารณาแตกต่างกันอย่างมากแม้ว่าจะใช้คำเดียวกันก็ตาม การพัฒนาสังคมนั้นเป็นผลจากสภาวะพึงพิงและสอดคล้องของการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ในการพัฒนาทางสังคมนั้น จะพิจารณาแต่เฉพาะองค์การทางสังคมอย่างเฉยมิได้จักต้องคำนึงถึงบุคคลอีกด้วย ฉะนั้นในการพัฒนาทางสังคมจึงต้องคำนึงถึงโอกาสและความสามารถในการใช้โอกาสของบุคคลและขององค์กรต่าง ๆ ด้วย โครงสร้างของสังคมที่เปิดโอกาสให้บุคคลสามารถเข้าร่วมในองค์กรทางสังคมอย่างกว้างขวางนั้นก็คือสังคมที่มีกลุ่มสังคมที่ Max Weber เรียกว่าองค์กรปิด (Corporate group) น้อยที่สุดในทางตรงกันข้ามก็คือมีองค์กรเอกชนที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจ (Voluntary group) มากนั่นเอง การที่มีองค์กรเปิดมากเท่าไร จะเป็นเครื่องชี้ว่ากระบวนการแบ่งชั้นวรรณะ (Stratification) ที่ยึดถือเอกเทศ (Ascribed status) น้อยลงเท่านั้น ในแง่ของความสามารถในการใช้โอกาสนี้จะสามารถดูจากครุขันธ์ของการเคลื่อนย้าย

(mobility) ซึ่งหมายถึงความสามารถของการเปลี่ยนแปลงฐานะของบุคคลทั้งในทางระดับสูง (upward mobility) และในระดับราบ (horizontal mobility) สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับชนบจารัต และคุณค่าทางสังคมที่ส่งเสริมความสามารถในการยอมรับความแตกต่าง (differentiation) ซึ่งชนบจารัตและคุณค่านี้จะสามารถช่วยลดระดับความรุนแรงของการขัดแย้งได้โดยตรงอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้ก็จะปรากฏออกมาในรูปของบุคลิกภาพของสมาชิกในสังคมนั้น

หนังสืออ่านประกอบ

1. Almond, Gabriel A., and Coleman, James S., eds. *The Politics of the Developing Areas*. Princeton : Princeton University Press, 1960.
2. Apter, David. *The Politics of Modernization*. Chicago : University of Chicago Press, 1965.
3. Banfield, Edward C., and Banfield, Laura F. *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe, Ill. : Free Press, 1958.
4. Becker, Carl. "Progress." In *Encyclopedia of the Social Sciences*, edited by E. R. A. Seligman and A. Johnson, Vol. 11, pp. 495-99. New York : Macmillan, 1933.
5. Bellah, Robert N. *Tokugawa Religion : The Values of Preindustrial Japan*. Glencoe, Ill. : Free Press, 1957.
6. Black, Cyril E. *The Dynamics of Modernization : A Study in Comparative History*. New York : Harper and Row, 1966.
7. *Bolshaia Sovetskaia Entsiklopediia*. Vol. 34. Moscow : Gos. Nauch. Izdat., 1955.
8. Chaplin, David. "Peruvian Stratification and Mobility—Revolutionary and Developmental Potential." In *Structured Social Inequality : A Reader in Comparative Social Stratification*, edited by C. S. Heller. New York : Macmillan, forthcoming.
9. Coleman, James S. "Modernization : Political Aspects." In *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 10, pp. 395-402. New York : Crowell, Collier and Macmillan, 1968.
10. Doob, Leonard W. *Becoming More Civilized : A Psychological Exploration*. New Haven : Yale University Press, 1960.
11. Ernst Cassirer. *An Essay on Man*, Bantam Books, New York, 1970.
12. Fanon, Franz. *The Wretched of the Earth*. Paris, 1961. Translated by C. Farrington. New York : Grove Press, 1966.
13. Furtado, Celso. *Development and Underdevelopment*. Translated by Richardo W. de Aginar and Eric Charles Drysdale. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1964.

14. Galtung, Johan. "Socio-economic Development : A Bird's-eye View." In *Members of Two Worlds*. Mimeographed. Oslo : International Peace Research Institute, 1962.
15. Geertz, Clifford. *Peddlers and Princes : Social Change and Economic Modernization in Two Indonesian Towns*. Chicago : University of Chicago Press, 1963.
16. George M, Beal, Ronald C. Powers, and E. Walter Coward, Jr. "Sociological Perspectives of Domestic Development." The Iowa State University Press, 1971.
17. Gerschenkron, Alexander. "Economic Backwardness in Historical Perspective." In *Economic Backwardness in Historical Perspective : A Book of Essays*, pp. 5-30. New York : Praeger, 1965.
18. Hauser, Philip M. "Cultural and Personal Obstacles to Economic Development in the Less Developed Areas." *Human Organization* 18 (1959) : 78-84.
19. Hirschman, Albert O. "Comments on 'A Framework for Analyzing Economic and Political Change.'" In *Development of the Emerging Countries : An Agenda for Research*, edited by The Brookings Institute, pp. 39-44. Washington, D.C. : Brookings Institute, 1962.
20. Horowitz, Irving L. *Three Worlds of Development : The Theory and Practice of International Stratification*. New York : Oxford University Press, 1966.
21. Hoselitz, Bert F. "Patterns of Economic Growth." *Canadian Journal of Economics and Political Science* 21 (1955) : 416-31.
22. Inkeles, Alex. "The Modernization of Man." In *Modernization : The Dynamics of Growth*, edited by M. Weiner, pp. 138-50. New York : Basic Books, 1966.
23. Johnson, John J. *Political Change in Latin America : The Emergence of the Middle Sectors*. Stanford : Stanford University Press, 1958.
24. Kahl, Joseph A. *The Measurement of Modernism : A Study of Values in Brazil and Mexico*. Latin American Monographs, No. 12, Institute of Latin American Studies. Austin : University of Texas Press, 1968.
25. Keller, Suzanne. *Beyond the Ruling Class : Strategic Elites in Modern Society*. New York : Random House, 1963.
26. Kroeber, Alfred L. *Anthropology : Race, Language, Culture, Psychology, Prehistory*. New York : Harcourt, Brace, 1948.
27. Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago : University of Chicago Press, 1962.
28. Kuznets, Simon S. *Modern Economic Growth : Rate, Structure and Speed*. New Haven : Yale University Press, 1966.
29. Lagos-Matus, Gustavo. *International Stratification and Underdeveloped Countries*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1963.

30. Lerner, Daniel. *The Passing of Traditional Society : Modernizing the Middle East*. Glencoe, Ill. : Free Press, 1958.
31. Levine, Donald N. *Wax and Gold : Tradition and Innovation in Ethiopian Culture*. Chicago : University of Chicago Press, 1965.
32. Levy, Marion J., Jr. *Modernization and the Structure of Societies : A Setting for International Affairs*. Vols. 1 and 2. Princeton : Princeton University Press, 1966.
33. Moore, Barrington, Jr. *Social Origins of Dictatorship and Democracy : Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston : Beacon Press, 1966.
34. Myint, Hla. "An Interpretation of Economic Backwardness." In *The Economics of Underdevelopment*, edited by A. N. Agarwala and S. P. Singh, pp. 93-132. New York : Oxford University Press, 1958.
35. Nathan Glick. "Dialogue." Vol. 11, No. 4, 1978.
36. Nettl, J. P., and Robertson, Roland. "Industrialization, Development and Modernization." *British Journal of Sociology* 17 (1966) : 274-91.
37. Parsons, Talcott; Bales, Robert F.; and Shils, Edward A. *Working Papers on the Theory of Action*. Glencoe, Ill. : Free Press, 1953.
38. Rostow, Walter W. *The Stages of Economic Growth : A Non-communist Manifesto*. New York : Cambridge University Press, 1960.
39. Viner, Jacob. "The Economics of Development." In *The Economics of Underdevelopment*, edited by A. N. Agarwala and S. P. Singh, pp. 9-31. New York : Oxford University Press, 1958.